

Jörn Rüsen

Kulturwissenschaftliche Institut Essen

Kultura daje smisao? Orijentacija između jučer i sutra

S njemačkog jezika prevela: **Mirela Landsman Vinković**, prof.

Droysen danas – o izgubljenim temama Historike¹

„Razvoji nisu završeni.
Pa jesu li ikada u povijesti?“

Johann Gustav Droysen²

Tema „Droysen danas“ može u pogledu na njegovu historiku³ imati dvojako značenje. S jedne strane, riječ je o interpretaciji tog značajnog teksta koja olakšava suvremeno poimanje Droysena.⁴ Ona prodire u okvir aktualnih debata oko temelja historijske znanosti i doživljava suvremeno povijesno tumačenje. No, može biti riječ i o pokušaju da se aktualne debate o temeljima historijske znanosti interpretiraju uz pomoć Droysena, da ih se dakle tako ugradi u okvir njegove historike, da neriješeni problemi postaju vidljivi, a njihovo rješenje, pozivajući se na Droysenove argumente, obećavajuće. U tom slučaju suvremena teorija povijesti doživljava nesuvremeno tumačenje. Historika prošlosti se na taj način ne bi pomakla u neki više ili manje novoosmišljeni povijesni okvir, baš naprotiv: historika sadašnjosti se pomiče u sustavnu spregu s historikom prošlosti i mogla bi se promatrati kao u zrcalu povijesnog otuđenja na neriješene probleme koji bi joj inače ostali skriveni. Ona bi povrh toga mogla doživjeti poticaje za rješavanje upravo tih problema.

Ovaj argumentacijski slijed stavlja Droysenovu Historiku u rang klasičnih tekstova, što bih u uvodu (1) želio kratko objasniti. Nakon toga bih se želio dotaknuti četiriju problemskih polja teorije povijesti koja smo izgubili iz vida, a o kojima od Droysena zaista možemo nešto naučiti. To su (2) metoda interpretacije, (3) sadašnjost prošlosti kao preduvjet povijesnog mišljenja (mogao bih koristiti i aktualni žargon i govoriti o konstruiranosti povjesničara za razliku od konstrukcije povijesti); zatim bih želio (4) iznijeti neka razmišljanja na tragu Droysena o povijesnom obrazovanju. Naposljetku (5) bih želio pokazati da se od Droysena može naučiti nešto, što nam je prijeko potrebno u doba globalizacije: kategoriju čovječanstva i razumijevanje povijesnog mišljenja kao samospoznaje čovječanstva ili kao što je to Droysen izrazio uz pomoć klasičnog grčkog termina: kao „Gnwfi Sauton ljudskog roda“ (28).

Droysen kao klasik

Što znači svrstati neki tekst poput Droysenove „Historike“ u rang klasičnoga? Klasičnima nazivamo one tekstove čije značenje samo polako ili uopće ne zastarijeva. Oni na paradigmatičan način predstavljaju neku valjanu tradiciju i uvijek ih se iznova proučava i konsultira u svrhu objašnjenja te iste tradicije. Oni su se takoreći upisali u neku kulturu kao izraz njezine normativno djelujuće samopercepcije. Ovom značenju paradigmatične reprezentacije valjanih tradicija treba dodati još jedan element. Naime, klasičnima ponajprije smatramo one tekstove koji su ušli u horizont tumačenja kasnijih vremena i koji određuju njihov način postavljanja pitanja o smislu i značenju svijeta i čovjeka. No, ti su tekstovi također klasični i onda, čak u biti istom onda, kada mogu dati odgovore na pitanja koja su postavljena u nekom drugom, a ne tradicionalnom horizontu tumačenja. Drugim riječima, klasični tekstovi transcendiraju tradicionalni horizont tumačenja. Za njima se uvijek iznova poseže i oni mogu kasnijim generacijama dati iznenađujuće informacije o problemskim situacijama na koje se autor ili autorica nisu osvrnuli i koji također nadilaze svoje djelovanje kao izraz nekog još uvijek važećeg tumačenja svijeta. U klasičnome se, dakle, skriva dio nepodmirive ili uopće nepodmirive prošlosti.

Na području teorije povijesti Droysenova se Historika – barem u njemačkom govornom području⁵ – smatra klasičnim tekstom. Droysen je na egzemplaran način izložio povijesno i znanstveno shvaćanje njemačkog historizma te je citiran uvijek tada kada se radilo o prihvaćanju ili kritici tog historizma.⁶ „Historika“ je klasična kao paradigmatični izraz neke znanstvene tradicije historijske znanosti. Droysen je na sustavan i iznimno zahtjevan način eksplicirao tu znanstvenu tradiciju. On objedinjuje filozofiju povijesti, spoznajnu teoriju povijesnog mišljenja, enciklopediju povijesne znanosti, metodologiju povijesnog istraživanja, retoriku historiografije i didaktiku povijesnog obrazovanja u jedinstvenoj, konzistentnoj i koherentnoj argumentaciji. Pritom on sklapa u cjelinu različite dijelove tradicije refleksije povijesnog mišljenja. Poseže za nešto arhaičnijim književnim rodом enciklopedije te razvija aspekte sustavnog sređivanja povijesne zalihe znanja. Njegova metodologija ili metodika objašnjava interdisciplinarni karakter povijesnog mišljenja. Nadalje, Droysen anticipira neokantovsku promjenu filozofije povijesti u spoznajnu teoriju povijesnih znanosti (Windelband, Rickert, Dilthey, Simmel, Max Weber.)

Droysenova Historika odlično kotira i u povijesnom pogledu. Ona nastaje na prekretnici, na kojoj se povijest temelji kao stručna disciplina. Kao Hegelov učenik, Droysen to utemeljenje provodi na razini sustavne eksplikacije semantičkih, kognitivnih, estetskih, retoričkih i političkih aspekata, mjerodavnih za povijesno mišljenje. Više je nego znakovita činjenica da je upravo Droysen prvi puta upotrijebio stručni termin „duhovne znanosti“ („Geisteswissenschaften“).⁷ Istodobno on konstelira svoju argumentaciju u kritičkom razgraničenju od pozitivizma i naturalizma, uz pomoć kojih prirodoslovno mišljenje dobiva utjecaj u humanističkim znanostima. Obje inačice spoznavajućeg ophođenja s povijesnim iskustvom i dan danas fasciniraju teoriju povijesti.

Ono što Droysenovu Historiku također čini klasičnom jest njezino korištenje pri razmatranju daljih teorijskih problema. Problemi se javljaju ako historijska znanost izađe iz područja utjecaja tradicionalnog historizma te se pokušava nanovo formulirati i obrazložiti.

Droysen je ostao sugovornik teorije povijesti kad je ona na razini refleksije o pitanjima principa historijske znanosti napredovala od „stare“ ka „novoj“ historici.⁸ Argumentativno bogatstvo Historike premošćuje čak i suprotnost između modernog i postmodernog povijesnog mišljenja.⁹ Moderno shvaćanje povijesti odnosi se na karakter historijske znanosti kao empirijski djelujuće stručne discipline s metodičkim postupcima dobivanja i učvršćivanja spoznaje. Nasuprot tome, postmoderno povijesno mišljenje naglašava neempirijski, konstruktivni, čak i poetsko-retorički karakter povijesnog stvaranja smisla, kritički se odnoseći prema metodičkoj racionalnosti stručno-znanstvenih spoznajnih postupaka. Fikcionalnost se suprotstavlja empiriji, književna proizvodnja teksta metodički reguliranim istraživačkim postupcima, estetika kogniciji, književnost znanosti.¹⁰ Odlučujuće za važnost Droysena – dakle za „Droysena danas“ – je činjenica da se u njegovoj Historici mogu naći argumentacije na koje se mogu odnositi oba smjera suvremene teorije povijesti i to na način koji ublažava, ako ne i dokida, oštre suprotnosti obiju pozicija. Droysen je sintetizirao stajališta koja su se u razvoju povijesno-teorijskog mišljenja iznenada razdvojila. U tome sam vidio i još uvijek vidim neiscrpan potencijal ovog klasika. Posvećujem se dakle njegovoj Historici s manje povijesnom, a više sustavnom namjerom da je istaknem kao heuristiku historike 21. stoljeća.

Interpretacija kao metoda

Današnju problemsku situaciju u teoriji povijesti postojano obilježava takozvani narativistički preokret. On ne kazuje ništa drugo nego da se povijest prikazuje kroz priče, da povjesničari – također i profesionalni stručnjaci – pričaju priče. U odnosu na logiku povijesnog mišljenja, ovo jednostavno, ali vrlo značajno shvaćanje znači da povijesno mišljenje slijedi principe narativnog stvaranja smisla o iskustvu vremena te da povijesno znanje ima narativni oblik.¹¹

Iz ovog se shvaćanja izvodi zaključak da povijest nije ništa drugo doli književna proizvodnja povjesničara. Ona je, prema tome, samo nešto što se iz povijesti kasnije kreativno oblikuje. Budući da je bit ove konstrukcije u sposobnosti pripovijedanja i da paradigmu pripovijedanja predstavljaju književni tekstovi, ovom se tezom o konstrukciji može staviti pod znak sumnje i stručno-znanstveni karakter historijske znanosti.

Pojam „discipline“ je u suvremenoj debati o znanostima o kulturi došao na zao glas. S njime povezana predodžba o stručno-znanstvenom radu smatra se zastarjelom zbog transdisciplinarnosti kao jedne nove dimenzije mišljenja o ljudskoj kulturi. Stoga se također pokušava podići sklop disciplinarnih obilježja znanosti o kulturi u jednu novu cjelinu, nazvanu „znanost o kulturi“.¹² Znanost o kulturi u tom slučaju više nije disciplina, već neka čudna tvorevina koju bih okarakterizirao kulturno-antropološkom kategorijom hibridnosti.

Utjecajno stajalište Haydena Whitea postalo je u međuvremenu klasičnim za radikalne antidisciplinarnе posljedice proizašle iz narativističkog preokreta teorije povijesti. On je povijesnom mišljenju oduzeo svaki oblik metodičke racionalnosti te time isključio mogućnost da se povijest smatra znanošću. Za njega je povijesno mišljenje tek akt poetskog stvaranja smisla.¹³ Naravno da ta poezija ima granice. U jednoj glasovitoj debati s Carlom Ginzburgom, koji je poetsko oblikovanje povijesti suprotstavio surovom činjeničnosti prošlog zbivanja i tu konfrontaciju potkrijepio primjerom holokausta, White nije osporio ovu nefikcionalnu stvarnost, ali je ipak stvarnu sposobnost tumačenja povijenog mišljenja strukturalno smjestio izvan toga.¹⁴

Ta je debata signalizirala neriješeni problem aktualne teorije povijesti. Kako se ponašaju empirijski elementi povijesnog mišljenja prema svojim *post festum* tumačenjima? Kako se mogu usuglasiti činjeničnost prošlosti i fikcionalnost književne proizvodnje smisla?¹⁵

O čemu se uistinu radilo, stvar je empirijskog istraživanja. Ono se vodi stručno razvijenim metodičkim postupcima kritike povijesnih izvora. Time se ponajprije utvrdilo da su povjesničari u stanju proizvoditi znanje o nečemu za što se s dobrim razlozima može reći da se zaista dogodilo. Profesionalne povjesničarke i povjesničari mogu dati jasne, precizne i štoviše objektivne odgovore na pitanja o tome što se kada, gdje, kako i zašto u prošlosti dogodilo. To može biti umirujuće za struku, no ostaje jedno, u najmanju ruku teoretski vrlo uznemirujuće pitanje: je li ta stvarnost prošlosti već povijest?

Od Droysena možemo naučiti da tomu nije tako. On je objasnio da gola stvarnost prošlog zbivanja još nema stvarni povijesni karakter. Droysen je anticipirao Whiteov ključni argument, a time i ključni argument postmoderne teorije povijesti, tako da je naglasio naknadnost povijesnog. U njegovoj poznatoj formulaciji stoji da si tek sadašnjost može priuštiti da stvori povijest iz onoga što se u prošlosti dogodilo s čovjekom. Pritom on govori o „zbivanjima“ ljudskog djelovanja: „Iz „zbivanja“ nastaje povijest, ali ona sama nisu povijest.“ (69) To znači da se povijesni smisao o činjenicama prošlosti oblikuje istom kasnije, on, dakle, ne leži u njima samima. Droysen se, dakle, kreće – ako to smijem tako kazati – na razini postmodernih povijesno-teorijskih uvida u konstruktivni karakter povijesnog znanja, a ipak se odlučno drži znanstvenog karaktera tog znanja.

U čemu je razlika? Danas se preobrazba prošlosti označava važnom kategorijom reprezentacije i tumači se u svom specifičnom povijesnom karakteru kao sjećanje ili pamćenje. Sjećanje se uistinu vraća na nešto što se dogodilo u prošlosti (kad bismo samu tu povezanost nazvali fikcionalnom, a ne empirijskom, kategorija sjećanja ne bi više imala smisla). Kategorija sjećanja uvedena je u teoriju povijesti kako bi se problematizirala znanstvena pretenzija historijske znanosti te rehabilitirala kulturna snaga u ophođenju s prošlošću koja se osporava stručno-znanstvenom mišljenju:

snaga da se prošlost zadrži u kulturnim usmjerenjima sadašnjosti kao smislenu i značajnu, kao utjecajnu.

Taj se utjecaj posebno identificirao sa sposobnošću ljudskog stvaranja identiteta i na taj način ukotvio ključnu temu ljudske kulture u teoriji povijesti.

Odlučujuća razlika sposobnosti sjećanja bremenite identitetom naspram stručno-znanstvenog mišljenja, vidi se u činjenici da se sjećanje služi imaginativnim i estetičkim strategijama kako bi se ono prošlo održalo sadašnjim i živim, dok znanost tu živu neposrednost sadašnje prošlosti načelno stavlja izvan snage u korist distanciranog, objektivirajućeg postupka kritičkog utvrđivanja činjenica.¹⁶ Sjećajuća reprezentacija i racionalna rekonstrukcija smatraju se i interpretiraju kao suprotnosti.

Nasuprot tome Droysen objašnjava nerazdvojivo jedinstvo sjećanja i povijesti kao znanosti. Na taj način on formulira samopoimanje historijske znanosti u konstitucijskoj fazi historizma koje je u disciplinarnoj izdiferenciranosti struke dugoročno bilo prikriiveno, pa čak i izgubljeno. Ranke je to prvobitno jedinstvo, danas tako naglašeno međusobno razdvojenoga, u uvodu jednog od svojih predavanja iz ranih tridesetih godina, formulirao na sljedeći način: „Historika se razlikuje od drugih znanosti po tome što je ona istovremeno i umjetnost. Ona je znanost po tome što prikuplja, pronalazi, poima, a umjetnost po tome što ponovno oblikuje i prikazuje ono pronađeno i prepoznato. Druge se znanosti zadovoljavaju da ono pronađeno jednostavno zabilježe kao takvo. Kod historike uz to ide i sposobnost ponovnog stvaranja.“¹⁷

Ranke ovom formulacijom nije naglasio samo estetski karakter povijesnog mišljenja, njegovu sposobnost reprezentacije, već je istovremeno sa svoje tri riječi „prikuplja, pronalazi, poima“ kratko i jasno rekao ono najvažnije o metodici povijesnog istraživanja koju je Droysen eksplicirao na težak način.

Prikupljanje je kod Droysena heuristika, pronalaženje kritika, a poimanje interpretacija. Droysenov trokorak povijesne metode – heuristika, kritika, interpretacija – ušao je u kanonsko samopoimanje historijske znanosti puno prije nego je objavljeno koliko-toliko upotrebljivo izdanje Historike (Hübnerovo iz 1938.). To prije svega jamče Ernst Bernheimov „Lehrbuch der historischen Methode“ i „Introduction aux études historiques“ Charlesa-Victora Langloisa i Charlesa Seignobosa.¹⁸

Droysenovo kanonizirano učenje o povijesnoj metodi može se sistematizirati na sljedeći način i kontrastirati s današnjom predodžbom o istraživanju:

Schema povijesnih misaonih operacija

Tradicionalna metodika		Današnja diskusija
heuristika	metodika	Istraživanje (kritika izvora)
kritika		
interpretacija		
apodeiksisis	topika	Reprezentacija (estetika, retorika)

Apodeiksis, povijesni prikaz, odgovara Rankeovoj „sposobnosti ponovnog stvaranja“ ili onome što se danas većinom podrazumijeva pod „reprezentacijom“. Droysen ju je u ranijim verzijama svoje Historike još uvijek ubrajao u operacije povijesnog istraživanja da bi je tek kasnije odvojio i osamostalio.¹⁹

U usporedbi s 19. stoljećem, čini se da se danas (barem na razini historike) razumijevanje metoda historijske znanosti smanjilo. Jedina metodička operacija, čiji se empirijski i racionalni karakter gotovo ne osporava, jest kritika izvora. Heuristika i interpretacija su se nasuprot tome utopile u nejasnom shvaćanju istraživanja. Za razliku od toga, topici-nauci o historiografiji, koja je tijekom 19. stoljeća prilično izgubila na značenju, se iz povijesno-teorijskih aspekta jako povećala vrijednost.²⁰

Ovdje je riječ o izrazito nezadovoljavajućoj situaciji, već i stoga što od Droysena možemo naučiti da kritika izvora uopće ne prikazuje specifične povijesne spoznajne operacije. Ona je više metodička operacija kojom se iz ostataka prošlosti intersubjektivno, na provjerljivom iskustvu može reći kada se, što, kako i zašto dogodilo u prošlosti. Kritika izvora nije povijesna ako je čisti indikator prošloga - koji pokazuju kritički prikupljene činjenice ili informacije - svojstven *svakom* iskustvu. Posebnost iskustva koje možemo izraziti riječju „povijesno“ time još nije spomenuto. Stvarna se povijesna operacija za Droysena događa tek tada kada se učini odlučujući korak koji nadilazi kritiku izvora, a to je korak od kritike ka interpretaciji.

Što je interpretacija kao metodička operacija? Ovo pitanje kojemu se posvećuje Droysenova nauka o metodama, usmjereno je na vezu između kritičkog prikupljanja činjenica i reprezentacije koja je u aktualnoj povijesno-teorijskoj diskusiji ostala potpuno nejasna. Izgleda kao da povjesničar slaže činjenice prema nekoj igri svoje mašte koja ne slijedi nikakva metodička pravila. U tom pogledu jedno ovakvo slaganje ne postavlja nikakve kognitivne zahtjeve za valjanošću koji bi se mogli usporediti sa zahtjevima kritike izvora.

Interpretacija povezuje činjenice prikupljene pomoću kritike izvora u vremensku svezu koja se može ispričovijedati. Rezultat te povezanosti je predložak neke smislene i značajne pripovijesti. Ako zamislimo da nema postupka prikazivanja, onda se ne može reći da na kraju interpretacije već stoji dotična pripovijest. Interpretacija na narativnoj reprezentaciji prošlosti prepoznaje upravo ono što se temelji na spoznajnim procesima koje je moguće metodički regulirati. Taj se aspekt reprezentacije, s obzirom na Droysena, može povratiti – sasvim neovisno o tome slijedimo li ili ne njegovo hermeneutičko objašnjenje te operacije. Presudan je aspekt mogućnosti reguliranja i njemu odgovarajući aspekt mogućnosti provjere prema standardima racionalnosti koji mogu zahtijevati intersubjektivnu valjanost. Tko može ozbiljno poreći da u historijskoj znanosti postoje metodički postupci kojima se na reflektivni, intersubjektivno provjerljiv i odgovarajuće valjan način proizvodi interpretativna povezanost kritički prikupljenih izvornih informacija? Za narativnu sintezu izvornih informacija često se koristi znanje koje se tiče vremenske povezanosti činjenica koje se više ili manje može uobličiti u teoriju. Naslanjajući se na Maxa Webera, moglo bi se govoriti o konstruktima idealnog tipa ili o elementima znanja.

Tako se, primjerice, za interpretaciju historiografsko-povijesnih nalaza²¹ te za povijesnu usporedbu različitih kultura,²² može upotrijebiti tipologija povijesnog stvaranja smisla.²³ Ili da navedemo još jedan primjer. Potrebni su slični elementi

znanosti uobličeni u teoriju da bi se napisala interkulturalno komparativna povijest temeljnih prava.²⁴ Konstrukti uobličeni u teoriju prijeko su potrebni za komparativna istraživanja. Konačno, potreban je parametar usporedbe koji je tim upotrebljiviji, čim je eksplicitnije i promišljenije koncipiran. Konstrukti ove vrste sistematično proširuju povijesni vidokrug, otvaraju time prostor za nova povijesna iskustva te u isto vrijeme obogaćuju percepciju i interpretaciju vlastite kulture.

Interpretacija sama po sebi ne stvara priču za sadašnjost iz događaja prošlosti. Ona donosi, kao što je već rečeno, *predložak* za povijest u obliku pripovijesti. Tek prikaz upotpunjuje reprezentaciju. On oživljava predložak sa svojim interpretativnim kognitivnim elementima u živu priču u komunikacijskom sklopu povijesne kulture. No, prikaz ne slijedi jednostavno interpretaciju niti ratificira samo interpretacijom dobivena povijesna objašnjenja. On slijedi svoje vlastite principe, a oni su estetske i retoričke prirode. Kognitivni se elementi interpretacije nalaze u neraskidivom odnosu s estetskim i retoričkim elementima prikaza. (Ne smije se zaboraviti da politički aspekti igraju važnu ulogu i u interpretaciji i u prikazu.) Potrebno je analitičko razjašnjenje razlike takvih principa i aspekata, kako u pojmu reprezentacije ne bi iščezla ona kognitivna strana povijesnog, a s njom i njegova znanstvenost. Za dalje razumijevanje onoga što Ranke naziva „sposobnost ponovnog stvaranja“, historici danas treba novo shvaćanje povijesne interpretacije. Ono je kontrastivno izoštreno našim razvijenim znanjem o posebnosti povijesnog prikaza. Treba nam metateorijska rekonstrukcija pojmovnih i u teoriju uobličениh konstrukata koji su učinkoviti u narativnim referentnim okvirima povijesnog mišljenja.²⁵

Sadašnjost prošlosti

Povijest se i prema Droysenu stvara tumačenjem istom naknadno, nakon zbivanja prošlosti iz empirijskih očitovanja onoga što se dogodilo. On u tom pogledu anticipira postmoderni konstruktivizam. Današnji konstruktivizam ima, međutim, jednu slabu točku. On se spram konstruirane povijesti nalazi u prividnom odnosu. Uvijek iznova upotrebljavani izrazi „izmišljanje“, „poetika“, „fikcija“, sugeriraju odnos povijesnog mišljenja spram prošlosti koji je čini pukim materijalom nekog lako razumljivog tumačenja. Povjesničari se pojavljuju u ulozu stvaratelja smisla, gotovo kao umjetnici u postupanju s onim što je prošlost ostavila za sobom. Oni poput boga iz gline ostataka stvaraju svoje stvorenje – povijest.

No, je li povijest u tom pogledu zaista proizvod naknadnog stvaranja smisla? Igra li povijest uistinu samo ulogu nekog bezvoljnog objekta dorade sjećanja u skladu s vremenskim orijentacijskim potrebama ljudske životne prakse? Droysen naglašava empirijski karakter historijske znanosti: izvori sa svojim informacijskim sadržajem zauzimaju važno mjesto u povijesnom tumačenju onoga što se dogodilo. Dakako, ono odlučujuće „historijsko“ u tom tumačenju, povezanost onoga što je posvjedočeno u izvorima s onime što se kasnije dogodilo i što je u drugim izvorima posvjedočeno, definitivno se ne nalazi u izvorima, već proizlazi tek iz perspektivnog pogleda iz sadašnjosti. No, luta li povjesničar slobodno pogledom preko pred njim rasprostrtog materijala kronološki poredanih događaja i daje li mu smisao koji materijalu samom po sebi ne pripada? Ne krije li se u aliri naknadnog stvaratelja smisla neki fatalni prohtjev za vlašću nad poviješću koji daje naslutiti posljedicu njezine ostvarivosti? Nakon što je

tehničko-politička ostvarivost povijesti, onako kako je bila koncipirana u totalitarnim ideologijama (primjerice u marksizmu-lenjinizmu) dovela do stravičnih rezultata – obnavlja li se danas iluzija ostvarivosti moderne subjektivnosti i racionalnosti u prividno bezazlenom ruhu estetske konstrukcije?

Droysenova nas Historika može podučiti da tome nije tako, već upravo suprotno. U njoj je objašnjeno da je prošlost upravo ondje živa i učinkovita, gdje se prema njoj okreće povijesni pogled, naknadno stvarajući smisao. Kod Droysena je prošlost kao materijal naknadnog stvaranja smisla u određenom pogledu čimbenik same te naknadnosti. „Svaka točka u sadašnjosti, svaka stvar, svaka osoba je jedan povijesni rezultat, sadrži u sebi beskonačnu vezu koje su u nju uronjene i introjektirane.“ (10) To drugim riječima znači da je prošlost u samoj sadašnjosti takoreći „zaštićena“. S obzirom na tu „zaštićenost“, povijesno mišljenje uzima u obzir empirijska svjedočenja prošlosti te transformira tu, u izvorima konzerviranu prošlost, u smislenu i značajnu povijest. Droysen tu prethodnost prošlosti u povijesnom mišljenju objašnjava kategorijom *sjećanja*. „On (čovjek) rasvjetljuje svoju sadašnjost svijetom sjećanja, ne bilo kojima, proizvoljnima, već onima koji su pokazivanje, tumačenje onoga što čovjek ima oko sebe i u sebi kao rezultat prošlosti.“ (ibidem) Sjećanje i povijesno mišljenje, sa svojom kognitivnom usmjerenošću na znanje koje je sposobno spoznati istinu, ne sukobljavaju se kao u aktualnom diskursu sjećanja, nego se međusobno nalaze u nekoj konstitutivnoj vezi. U Droysenovoj analizi konstitucijske veze povijesne spoznaje, sjećanje provocira kognitivne moći povijesnog mišljenja, u najmanju ih ruku pobuđuje, odnosno pokreće. U tom pogledu, znanstveno povijesno mišljenje kod Droysena sudjeluje u mentalnim snagama kulturne orijentacije koja se lako može pokazati na silnom utjecaju sjećanja i pamćenja na život ljudi.

Droysen, međutim, prekoračuje argumentativni horizont današnje debate u još dva dalja bitna pogleda. S jedne strane prošlost nije nazočna samo u modusu sjećanja – antecedentna, prije svih svjesnih operacija povijesne svijesti, već je ona nazočna i s ove i s one strane sjećanja u svim okolnostima i uvjetima suvremenog života kao rezultat nekog razvoja. Ona djeluje i u „nijemim“ okolnostima životne prakse. Ona djeluje i ondje do kuda ne doseže mentalni odmak ljudske svijesti, ali svijest sama doznaje njegovu osobitost. Osim toga, Droysen izričito upozorava na činjenicu da nije jedino vremenski odnos sjećanja taj koji konstituira ljudsku povijesnu svijest, već dvojnost protezanja ljudske svijesti o vremenu, istovremeno u prošlosti i budućnosti. On umeće sadašnjost prošlosti u svijest o vremenu koja, „prisjećajući se i nadajući se“, napinje luk smisla nad iskustvo vremenske dinamike ljudskog života. Mentalna se snaga ljudskog duha, kojom on intencionalno motivira djelovanje, dobiva „sjećanjem i željama“, a preko „nade“ je usmjerena na budućnost (ibidem).

Ovom se argumentacijom može potkopati zaborav budućnosti koji karakterizira visoku konjunkturu sjećanja u kulturno-znanstvenom preokretu humanističkih znanosti.²⁶ Prema Droysenu, povijesno mišljenje čini održivim pomoću svoje dvostruke konstruiranosti sjećanja i očekivanja. Nasuprot tome, čini se da mi danas nekim neodrživim sjećanjem kompenziramo strahove izgubljene nade u napredak (post) modernog društva.

Naravno da se kod Droysena prošlost ne upisuje jednako kao povijest u ljudsku svijest postalošću njezinih okolnosti, uvjeta i konstitucije. Ona (prošlost) štoviše treba

„istraživačku“ reprezentaciju u kojoj se njezina čista sadašnjost rastavlja na vremenski lanac postajanja prema sadašnjosti. Ove dvije strane ljudske povijesne svijesti, njezina „već unaprijedna konstruiranost“ i njezina stvaralačka sposobnost konstrukcije, daju se shematski prikazati na sljedeći način.

Konstruiranost i konstrukcija povijest

Konstruiranost

Ljudi sebi i svojim potomcima stvaraju svijet djelujući i trpeći	prošlost
↓	↓
Lanac generacija: činjenicama određene povezanosti, „kazuálnost sudbine“	„objektivna“ povijest
↓	↓
Ljudi trpe i djeluju pod nastalim uvjetima i okolnostima svojeg svijeta	sadašnjost

Konstrukcija

Stvaranje smisla pomoću sjećanja i povijesne kulture	sadašnjost
↓	↓
Lanac generacija: Vrijednosni stavovi	„subjektivna“ povijest
↓	↓
Iz zbivanja nastaje povijest	prošlost

Droysenova historika daje odlučujuću indikaciju o tome kako se može zamisliti povezanost između objektivne i subjektivne povijesti. Iz njegovog se shvaćanja može zaključiti kako je prošlost oduvijek sadašnja. Moglo bi se (pokusno) govoriti o sadašnjoj naknadnosti prošlosti u povijesnom mišljenju.²⁷ Polazna točka povijesnog mišljenja je kod Droysena uvijek sadašnjost. U odvijanju života povijesne svijesti, u njegovom praktičnom odvijanju kao bitnom momentu ljudske kulture, presijecaju se konstrukcija i konstruiranost historike. Droysen sadašnjost prošlosti, koja se ovdje pojavljuje, nije dovoljno striktno razlikovao od jedne druge, kojom naglašava empirijski i istraživački karakter povijesnog mišljenja. Riječ je, naime, o prisutnosti prošlosti u izvorima. Ovdje je prošlost sadašnja pod slojevima prašine arhiva, ali ne s mentalnom snagom kulturnih orijentacija koje su „empirijski“ upisane u životnu praksu i koje uvijek iznova teže novim očitovanjima jer se životne okolnosti, u kojima i o kojima se mora orijentirati, neprestano mijenjaju. Prošlost je, međutim, živa u jeziku koji govorimo, u habitusu koji živimo.

Ova konstruiranost povijesnog mišljenja mora se sustavno dokazati u pogledu na tezu o konstrukcijskoj snazi i konstrukcijskom provođenju povijesnog mišljenja u

teoriji povijesti. Ako to učinimo, možemo nešto naučiti od Droysena. Prošlost nije prošla, već živi i dalje u izvoru ljudske povijesne svijesti. Ja bih u skladu s Droysenom formulirao još radikalnije: Mrtvi nisu mrtvi, a povijesno mišljenje ima svoj etos u odgovornosti za prošlost.²⁸

Obrazovna moć povijesnog mišljenja

Didaktika povijesti je oduvijek pastorka historijske znanosti. Dodjeljuje joj se „primjena“ ili „posredovanje“ povijesnog znanja (čak i u predodžbi stručnjaka o sebi samima) i već je samim tim pojmovima čini nečim izvanjskim i podređenim stvarnoj znanstvenoj disciplini. Od Droysena možemo naučiti da ta izvanjskost ne odgovara biti stvari o kojoj je riječ. On didaktiku pomiče u središte povijesnog mišljenja, time što mu pripisuje načelnu obrazovnu funkciju. Prema Droysenu, obrazovanje nije nešto izvanjsko historici, već je ono pokretačka snaga u njoj samoj. Što znači obrazovanje? Ja pod time podrazumijevam duhovnu orijentacijsku kompetenciju koja počiva na procesima učenja. Droysen je toj orijentacijskoj kompetenciji uistinu dao povijesni izričaj: „Pomisao na odgoj ljudskoga roda stvara od povijesti sredstvo obrazovanja, jer obrazovanje znači da se u mislima pomoću sjećanja ponovno ukratko doživi ono što je u povijesti čovječanstva razradila“. (406)²⁹

Ovo je rečenici može dati i negativni oblik. U tom slučaju, ona kazuje da povijesno mišljenje gubi samo sebe ako više ne zamjećuje svoju obrazovnu funkciju. Na koji se način to može razumjeti? Povijesno mišljenje uvijek započinje nekim pitanjem. Taj „početak“ u predodžbi historike o samoj sebi izvlači kraći kraj. Svoje studente još uvijek previše podučavamo odgovorima, a da ih ne podučimo postavljanju pitanja na kojima se temelje ti odgovori. Učiti sustavno, povijesno postavljati pitanja, nije jaki impuls akademskog podučavanja, već upravo suprotno: postavljanje pitanja je kao operacija povijesnog mišljenja³⁰ koju je moguće metodizirati, nažalost, velikim dijelom nestala iz heuristike te je preostalo samo „nalaženje“, opažanje empirijskog materijala koji stoji na raspolaganju za odgovaranje na povijesna pitanja, kao heuristika koja prethodi kritici izvora. Produktivno povijesno postavljanje pitanja proizlazi iz senzibilne suvremenosti. Perspektive koje je zaista moguće dalje razvijati, dakle nove perspektive koje otvaraju pitanja povijesnom uvidu, ne nastaju iz pukih istraživačkih praznina, već iz zamjećivanja orijentacijskih potreba sadašnjosti i njihovog pretvaranja u vremenske perspektive u koje se nanovo može unijeti iskustvo prošlosti.

Obrazovanje je sposobnost da se razumno odgovori na duhovna orijentacijska pitanja koja se postavljaju u kontekstu aktualnih životnih situacija. Takva se pitanja uvijek iznova postavljaju – i to ne primarno u kontekstu spoznajnih procesa unutar struke, nego u kulturnom kontekstu samih tih procesa. Tako se 1989. Nijemcima i njihovim susjedima postavilo pitanje: tko su Nijemci sada kao nacija? Misaona knjiga o kolektivnom identitetu Lutza Niethammera³¹ mora se, po mom mišljenju, shvatiti u tom kontekstu – kao izričito upozorenje na tumačenje nacionalne pripadnosti supstancijalističkim pojmom identiteta. Djelo Heinricha Augusta Winklera „Der lange Weg nach Westen“³² drugi je primjer za to da se, i kako se profesionalna historiografija upušta u aktualne orijentacijske probleme i iz njih, zbog brige o politički razumnim izgledima za budućnost, prima njihove mjerodavne impulse. Orijentacijsko moćni

historiografski odgovori na probleme nekog vremena imaju obrazovni karakter koji se tiče pozicioniranja oslovljenih čitateljica i čitatelja (ovdje prije svega Nijemaca u nastajućoj Europi) tijekom vremena.

Postoje mnogobrojna pitanja ove vrste, primjerice pitanja o povijesnom identitetu nastajuće Europe.³³ Europa je jednostavno više od eura zajedničkog tržišta, a i on funkcionira dugoročno samo u nekom kulturnom kontekstu, u kojem postoji duhovni euro i europski identitet sigurne budućnosti, bremenit djelovanjem. Kulturne su značnosti nenadomjestive za nastajanje tog duhovnog eura.³⁴ Bez povijesnog obrazovanja, dakle bez orijentacijski snažnog povijesnog znanja, taj je euro nezamisliv.

Droysen iz metodičkih razloga svrstava obrazovnu funkciju povijesnog mišljenja upravo u središte tog mišljenja – zbog „inicijalnog paljenja“ povijesnog pitanja iz kulturnog konteksta sadašnjosti za povijesno mišljenje: „Iz didaktičkog interesa proizlazi potreba tog svjetsko-povijesnog shvaćanja, tek se u njemu historijska znanost opravdava kao takva, ovdje se ona sjedinjuje s totalitetom koji zapravo zaslužuje.“ (235 f.)

Ova formulacija provocira: povijest je sredstvo u svrhu obrazovanja, sama povijest čovječanstva ima telos tog obrazovanja. Može li se pojmom svrhovitosti uopće objasniti povijesno mišljenje, ne pripada li on filozofiji povijesti koju je historijska znanost iz spoznajno-korisnih razloga s pravom nadmašila? I nije li didaktika povijesti strahovito preforsirana kad se na njezinom polju historijska znanost „u potpunosti osvještava“, kad se u njoj dakle treba upotpuniti?

Iz provokacije obaju pitanja mogu se polučiti novi povijesno-teorijski uvidi. Riječ je o uvidima u logiku povijesnog mišljenja. Pitanje telosa tiče se našeg razumijevanja povijesti u srži ljudske svijesti o vremenu, a društveno-didaktička se usmjerenost povijesnog mišljenja odnosi na naše razumijevanje čovječanstva kao kategorijalne dimenzije povijesnog identiteta. Uzme li se oboje zajedno, tada je ni manje ni više riječ o smislu povijesti.

Smisao povijesti - γνωφί σαυτον čovječanstva

Droysen je usprkos svom neokantovskom uvidu u naknadnu konstrukciju povijesti još uvijek vezan za idealističku filozofiju povijesti. Korak koji nadilazi tu filozofiju slovi općenito kao rasterećenje povijesne spoznaje od balasta metafizike pa čak i teologije. Previdjelo se, međutim, da su za Droysena postojali stvarni razlozi za podupiranje njegovog spoznajno-teorijskog konstruktivizma supstancijalističkom filozofijom povijesti. Potiskivanje problema mračna je strana napretka u post-metafizičko doba teorije povijesti.

Problem se nalazi ondje gdje su konstruiranost posredstvom prošlosti - koja je djelotvorna u nastalim životnim prilikama sadašnjosti - i konstruiranje povijesti iz empirijskih očitovanja prošlosti, međusobno povezani, štoviše gdje konvergiraju. „Smisao“ je kategorija koja može opisati tu međusobnu povezanost, tu konvergenciju, kad mu se oduzme njegovo subjektivističko značenje.³⁵ Kategorija smisla odgovara u svojem logičnom značenju pojmu duha koji je Droysen preuzeo od Hegela i Humboldta za eksplikaciju obrazovnog karaktera povijesnog mišljenja. Duh za Humboldta antropološki konstruira vremensko kretanje ljudskog svijeta te istovremeno spoznaju tog kretanja kao povijest.³⁶ Pojam obrazovanja signalizira to jedinstvo. On ukotvljuje

povijesno mišljenje u srži protumačenog iskustva o promjeni čovjeka i samog njegovog svijeta tijekom vremena. Taj je duh post-metafizički postao smisao, a do danas stvaranje smisla slovi za pojam ljudske interpretacije, a gotovo uopće ne za kvalitetu same interpretirane prošlosti (iako ona u svojim svjedočanstvima ipak uvijek pokazuje tragove kulturnih dostignuća stvaranja smisla).

Od Droysena možemo naučiti da je subjektivnost historijskog smisla uvijek povezana u vremensko zbivanje prošlosti. Ono je takoreći „objektivno“ utemeljeno u kulturnim kontekstima sadašnjosti iz kojih proizlazi povijesno pitanje. Smisao se oduvijek upisivao u realnost ljudskog svijeta života. On je stvaran (u značenju: djelotvoran) u životnim prilikama kulture povijesti, u sklopu okolnosti samog povijesnog mišljenja. U sjecištu između objektivne uvjetovanosti i subjektivne tvorevine povijesnog mišljenja stoji povijest – u stvarnom aktualnom zbivanju aktualne životne prakse i u subjektivnom tumačenju tog zbivanja istovremeno. Droysen je - naslanjajući se na Hegela - ovo jedinstvo povijesti kao zbivanja i tumačenja mislio povijesno-filozofski kao „Povijest“ (367): „Ali nad povijestima je Povijest.“ (409) On govori i o „Povijesti povijesti“. (314, 369) Droysen je tu (meta-) povijest protumačio na teleološki način. Telos povijesti je čovječanstvo kao pojam kulturne samotvorevine ljudskog duha. Postoje dva razloga za nadovezivanje na ovu filozofiju povijesti. Tu je s jedne strane antropološko ukotvljenje povijesnih kriterija smisla u posred-ničkoj povezanosti konstruiranosti i konstrukcije povijesnog usmjerenja, a s druge strane je značenje koje kategorija čovječanstva ima za povijesno stvaranje identiteta u doba globalizacije.

Droysenova filozofija povijesti ukotvljuje povijesne kriterije smisla ondje gdje se presijecaju konstruiranost i konstrukcija povijesnog usmjerenja, gdje konstruiranost konstruira konstrukciju, a konstrukcija preuzima konstruiranost, tumačeći je u sebi. Teško da se može poreći ova unutarnja povezanost između konstruiranosti i konstrukcije, no ono o čemu se mora kritički diskutirati, svakako je logika povijesnog mišljenja koja iz nje proizlazi. Droysen je u koraku od objektivnih, unaprijed danih elemenata smisla ka subjektivnom stvaranju smisla, vidio napredak koji je postavljen u dinamici transcendiranja samog ljudskog duha koji prepoznaje povijest kao vremenski proces. Nasuprot tome, danas se mogu naglasiti deficiti smisla i iskustva trpljenja koja potiču tumačenje ljudske povijesne svijesti. Time bi optimizam iz potrebe Droysenove kategorije napretka bio sustavno uništen, a da se pritom ne bi izgubio njegov uvid u unutarnju kvalitetu smisla vremenskih promjena čovjeka u njegovom svijetu, kao uvjet mogućnosti za povijesno mišljenje. No, događa se upravo suprotno. Negativnost povijesnog iskustva, njegov strukturalni deficit smisla kao provokacija povijesnog stvaranja smisla ne predstavlja zaokret, nego radikalizaciju Droysenove antropologije ljudskog duha. Post-metafizički je povijesno mišljenje jednom od rekonstrukcija nadomjestilo, da ne kažemo nadmašilo, logiku teleologije. Rekonstruira se vremenski lanac uvjeta mogućnosti u procesima promjene povijesnog iskustva. Pogled se više ne okreće teleološki od ranijeg ka kasnijem, već se doslovno obrnuto vraća natrag u prošlost kao vremenski uređeni slijed uvjeta mogućnosti sadašnjih životnih prilika i njihovih planova za budućnost.

Time budućnost kao kategorija povijesnog vremena dobiva jedno sasvim novo, štoviše odlučujuće značenje za povijesno mišljenje. Droysen vidi logiku povijesti u činjenici da čovjek duhovno transcendiraju sve unaprijed dane kulturne elemente svoje

životne prakse, kako bi ih nanovo kulturno usvojio. To opisuje pojmovima posuđenima od Aristotela „epidosis eis auto“ – antropološka dinamika koju pokreće ljudska težnja za slobodom. U svjetlu logike povijesne rekonstrukcije, stimulus povijesnog mišljenja dolazi iz usmjerenosti na budućnost postavljanja svrhe koja određuju djelovanje ljudske životne prakse. Iskustvo prošlosti tumači se povijesno pod ključnim pitanjem o vremenski posložanim uvjetima mogućnosti te budućnosti. U usporedbi s povijesnom teleologijom, povijesna rekonstrukcija otvara više izgleda za budućnost, no istovremeno ona čini prekarom sigurnost empirijskog garantiranja smisla u koraku od prošlosti u budućnost. Međutim, ovaj se postmetafizički gubitak idealističkog povjerenja u smisao može prenijeti u etiku povijesnog mišljenja koja pretvara prekarom smisao povijesnog iskustva u jakost ka budućnosti usmjerene kulturne orijentacije aktualnog ljudskog djelovanja i trpljenja.

Drugi razlog za nadovezivanje na Droysenovu filozofiju povijesti leži u značenju koje kategorija čovječanstva ima za povijesno stvaranje identiteta u doba globalizacije. Čovječanstvo je istovremeno i iskustveni horizont i normativno određenje povijesnog mišljenja. Tomu je oduvijek tako – majstorske pripovijesti svih kultura ukotvljuju normativno nabijenu predodžbu o čovječanstvu u određenje pripadnosti svojih adresata. Droysen je to empatički formulirao na sljedeći način: „Ako govorimo o povijesti čovječanstva, tada je pojam čovječanstva takav da želi postati tek u toj svojoj povijesti i da u njoj postaje neprekidnim te da postaje u svakom empirijskom *ja* i to utoliko, ukoliko to isto već nije samo to empirijsko *ja*. Ideja čovječanstva je jastvo ili pobliže – sloboda, to znači odnošenje duha spram samog sebe te određivanje duha u samom sebi, a ono što doprinosi razvoju i razvitku tog jastva, to podupire ideju čovječanstvu, to je ono povijesno.“ (368f.)

Ova misao odgovara univerzalno-povijesnoj misli modernih zapadnih društava. Postmoderna kritika je s dobrim razlogom prigovorila toj misli budući da ona poopćuje samo vlastite kulturne posebnosti te na taj način predstavlja samo neko ideološko sredstvo za diskvalifikaciju različitosti drugih kultura i vladavine nad njima. Povučeli se, međutim, taj čovječanski univerzalizam u pluralizam kulturnih posebnosti, tada se samo zahtjev za podređenosti neke kulture zamjenjuje borbom svih kultura protiv svih drugih (Clash of Civilisations / Sudar civilizacija).

Droysen se koleba između tih dviju mogućnosti. S jedne strane, povijesnom mišljenju podređuje univerzalističku antropologiju ljudske slobode³⁷, a s druge strane potvrđuje kulturnu dominaciju nacionalnog stvaranja identiteta u svojem vremenu konstruktivnom relativizmu povijesne spoznaje koja u svojoj orijentacijskoj funkciji rezultira iz aktualnih (nacionalnih) procesa o pripadnosti i razgraničenju. Ako je riječ o konkretnim povijesnim iskustvima, čovječanstvo se odjednom smanjuje u naciju. To, međutim, nije nikakav argument protiv kategorije čovječanstva, već pledoaje za njezino povijesno-teorijsko jačanje protiv nacionalističkog sužavanja. Droysen ostaje klasik ako se ne želimo odreći čovječanstva kao mjerila povijesnog mišljenja, a to bi, s obzirom na stvarni proces globalizacije, moglo biti moguće samo pod cijenu velikog gubitka iskustva i orijentacije, otupjelosti senzibilne suvremenosti.

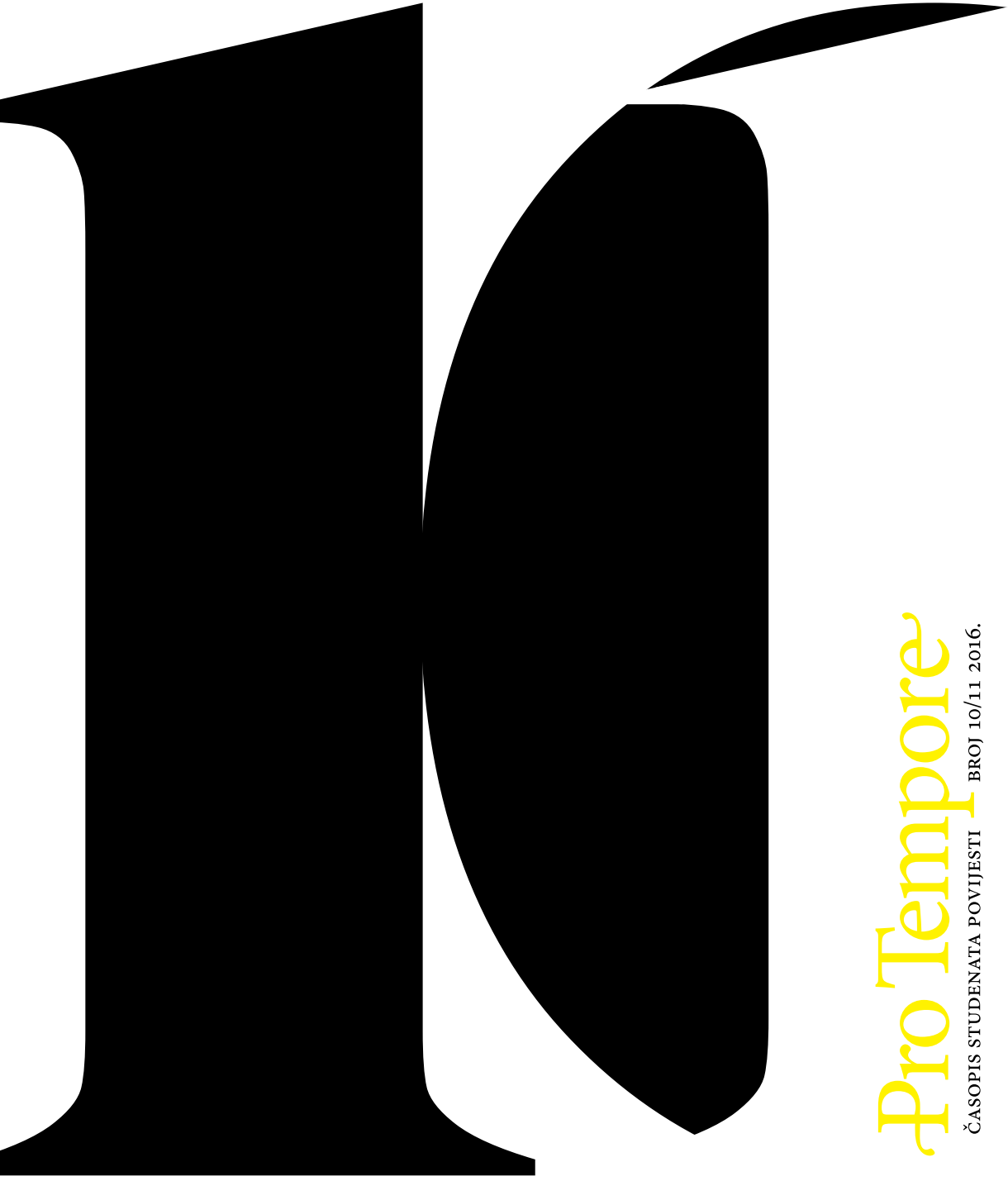
Naravno da Droysenova kategorija čovječanstva treba kritičku i dalju akcentuaciju. Droysen povezuje „ideju čovječanstva“ s biti povijesnog identiteta, s „jastvom“ koje određuje kao „odnošenje duha spram samog sebe te određivanje duha u samom

sebi". Ova je teorija identiteta nategnuta jer ne razvija komunikativni aspekt jastva, konstitutivnu vezu s različitostu drugih. To sužavanje otvara sva vrata etnocentrizmu. Danas se kategorijalno značenje „čovječanstva“ za kulturni identitet mora iznova eksplicirati. Pritom se kritičkim izričajem protiv svakog etnocentrizma mora naglasiti i (ponovno) staviti na snagu predodžba o jednakosti koja je pridružena toj kategoriji u zapadnoj kulturi. Istovremeno se, međutim, kategorija jednakosti mora – i to bi bio trajan korak u budućnost – odlučno prenositi iskustvom kulturnih razlika. U tom bi slučaju ona dobila normativnu kvalitetu općih pravila da uzajamno priznaju kulturne razlike u interkulturalnoj komunikaciji. Ovaj telos orijentacije djelovanja usmjerene ka budućnosti može potaknuti rekonstrukciju prošlosti koja obećaje nove povijesne uvide. Riječ je, naime, o uvidima koje trebamo kako bismo se održivo na taj način razgraničili od drugih da ih možemo priznati. Droysen tomu daje poticaje koji nas mogu motivirati da se pozabavimo središnjim momentima njegove povijesno-teorijske argumentacije, a ne da se na njima zaustavimo.

Bilješke:

- Prva verzija pod naslovom „Droysen heute – Plädoyer zum Bedenken verlorener Themen der Historik“, objavljeno u: Niethammer; Paetrow (ur.), *Philosophische Fakultät Historisches Institut: Droysen-Vorlesungen*, 177-200.
- Uvodna napomena iz 1840/41. za predavanja o „Geschichte der Neuesten Zeit seit 1815“, neobjavljeno.
- Droysen, *Historik. Historisch-kritische Ausgabe*, sv. 1., ur. Peter Leyh. Citiram ovo izdanje bez dodatnih podataka, s brojem stranica u tekstu.
- Tako primjerice u nekom daljnjem okviru kod Jaeger, *Bürgerliche Modernisierungskrise und historische Sinnbildung. Kulturgeschichte bei Droysen, Burckhardt und Max Weber*.
- S njemačkim je historizmom i Droysenova Historika bila zapazena u talijanskom govornom području. O tome svjedoči prijevod na talijanski: Droysen: *Istoria. Lezioni sulla Enciclopedia e Metodologia della Storia*; usporedi i: Droysen: *L'uomo e l'umanità*.
- Jaeger; Rüsen, *Geschichte des Historismus. Eine Einführung*; Rüsen, *Konfigurationen des Historismus. Studien zur deutschen Wissenschaftskultur*. Otto Gerhard Oexle je u svojim radovima o historizmu implicitno minorizirao važnost Droysena, na način da je u središte svojih analiza stavio neke druge autore (Oexle, *Geschichtswissenschaft im Zeichen des Historismus. Studien zu Problemgeschichten der Moderne*) Oexle je reagirao upravo bijesnim ispadom na Blankeov pokušaj da historizam kao paradigmu vremenski razgraniči od historijske znanosti, tako da su autori koje je Oexle preferirao postali više marginalni. Oexleova je nepoštena polemika protiv mlađeg kolege upućivala na činjenicu da se ovdje dodirnuća osjetljiva točka. (Blanke, *Historiographiegeschichte als Historik*; Oexle, *Einmal Göttingen – Bielefeld einfach: auch eine Geschichte der deutschen Geschichtswissenschaft*). Usporedi uz to razmirice u: Oexle; Rüsen (ur.), *Historismus in den Kulturwissenschaften. Geschichtskonzepte, historische Einschätzungen, Grundlagenprobleme*.
- Droysen, *Historik. Vorlesungen über Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte*, ur. Rudolf Hübner, 369-385, citirana str. 378.
- O obilježjima „nove“ historijske znanosti usporedi Olabbarri, „New“ *history: a longue durée*. Olabbarri odustaje od slične karakterizacije „stare“ historijske znanosti. Ona se međutim bez problema može prepoznati i opisati kao tradicija historizma u 19. stoljeću.
- Usporedi Rüsen, *Die Ordnung der Geschichte – Moderne, Postmoderne und Erinnerung*.
- Usporedi uz to historijske i sustavne analize Daniela Fulda. Fulda: *Die Texte der Geschichte. Zur Poetik modernen historischen Denkens*; isto: *Wissenschaft aus Kunst. Die Entstehung der modernen deutschen Geschichtsschreibung 1760 bis 1860*.
- Usporedi Rüsen: *Historisches Erzählen*.
- Böhme; Matussek; Müller, *Orientierung Kulturwissenschaft. Was sie kann, was sie will*.
- White, *The Historical Text as Literary Artefact*; isto: *Metahistory. Die historische Einbildungskraft im 19. Jahrhundert in Europa*; isto: *Auch Klio dichtet oder Die Fiktion des Faktischen. Studien zur Tropologie des historischen Diskurses*; isto: *Die Bedeutung der Form. Erzählstrukturen in der Geschichtsschreibung*.
- Friedländer (ur.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the „Final Solution“*.
- Hans-Jürgen Goertz pripada

- malobrojnim njemačkim povjesničarima koji su se očitovali o središnjem pitanju teorije povijesti te na taj način skicirali aktualnu situaciju (manje u pogledu na Haydena Whitea, nego u kritičkom opažanju Foucaultovih argumenata): *Unsichere Geschichte. Zur Theorie historischer Referentialität.*
- 16 Tipično za to su objašnjenja Pierrea Nore, *Zwischen Geschichte und Gedächtnis.*
- 17 Ranke, *Vorlesungseinleitungen*, str. 72 (Idee der Universalhistorie, oko 1831/32.)
- 18 Bernheim, *Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*; Langlois; Seignobos, *Introduction aux études historiques.*
- 19 Usporedi Rügen: *Bemerkungen zu Droysens Typologie der Geschichtsschreibung.*
- 20 To postaje jasno iz Hayden Whiteove recenzije Leyhovog izdanja *Historike: White: Droysen's Historik.*
- 21 Rügen, *Konfigurationen des Historismus. Studien zur deutschen Wissenschaftskultur*, posebno poglavlje „Von der Aufklärung zum Historismus – eine strukturgene-tische These“ (str. 29–94).
- 22 Rügen, *Comparing Cultures in Intercultural Communication.*
- 23 Rügen, *Die vier Typen des historischen Erzählens.*
- 24 Rügen, *Die Individualisierung des Allgemeinen – Theorieprobleme einer vergleichenden Universalgeschichte der Menschenrechte.*
- 25 Koliko ja znam, još se uvijek nije ozbiljno pokušalo narativističko-teorijski interpretirati i učiniti razumljivim Max Weberovo učenje o idealnim tipovima (a to znači bolje ga razumjeti, nego što je on sam sebe razumio s ovu stranu narativističkog preokreta). Nisu li Weberovi idealni tipovi u principu narativni konstrukti? Pa zar ne trebamo takve pojmovne okvire narativne prirode da iz događaja napravimo povijest?
- 26 Usporedi Rügen, *Die Zukunft der Vergangenheit.*
- 27 Vrijedno promišljanja o kategoriji naknadnosti nalazimo kod Kettnera, *Nachträglichkeit. Freuds brisante Erinnerungstheorie.*
- 28 Usporedi uz to dalja razmatranja u Rügen, *Kann gestern besser werden? Essays zum Bedenken der Geschichte.*
- 29 Droysen, *Grundriß der Historik, die erste vollständige handschriftliche Fassung*, 1857. ili 1858., § 40.
- 30 Usporedi uz to Rügen, *Rekonstruktion der Vergangenheit. Grundzüge einer Historik II: Die Prinzipien der historischen Forschung.*
- 31 Niethammer, *Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur.*
- 32 Winkler, *Der lange Weg nach Westen.*
- 33 Usporedi uz to za povijesno mišljenje neizmerno poticajno razmatranje ovih pitanja identiteta, izneseno na Kruppovom predavanju (Krupp-Vorlesung) 2004/05. Muschg, *Was ist europäisch? Reden für einen gastlichen Erdteil.*
- 34 Usporedi Macdonald (ur.), *Approaches to European Historical Consciousness: Reflections and Provocations*; Pok; Rügen; Scherrer (ur.), *European History: Challenge for a Common Future.*
- 35 Usporedi o sljedećem Rügen, *Geschichte als Sinnproblem*; Rügen: *Zerbrechende Zeit. Über den Sinn der Geschichte.*
- 36 Humboldt, *Über die Aufgabe des Geschichtschreibers.*
- 37 O sustavnoj rekonstrukciji ove antropologije usporedi Jaeger, *Bürgerliche Modernisierungskrise und historische Sinnbildung. Kulturgeschichte bei Droysen, Burckhardt und Max Weber*, 40–52.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI - BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrašćić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com